

Šiuolaikinis cirkas: žanro samprata ir estetika

Monika Citvaraitė-Lansbergienė

Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 58, 44248 Kaunas
El. paštas m.lansbergiene@gmail.com

Šiuolaikinis cirkas yra pakankamai jaunas reiškinys palyginti su kitais profesionaliais scenos menais. Prancūzijoje kilus naujojo cirko bangai, gana greitai ėmė formuotis šiuolaikinio cirko kultūra ir globaliai. Šiuolaikinis cirkas Baltijos šalyse ilgą laiką buvo pristatomas tik tarptautinių festivalių metu, tačiau pastaraisiais metais autorinės kūrybos regione daugėja, žanro auditorija plečiasi. Šiuolaikiniame cirke atsiskoma tradiciniams būdingos estetikos ir pasirodymų struktūros. Jis kuria turinį ir veiksmo liniją, kurią galima interpretuoti, pasižymi įvairialype dramaturgine medžiaga. Straipsnio tikslas yra išsiaiškinti šiuolaikinio cirko sampratą ir ištirti žanrui būdingą estetiką.

RAKTAŽODŽIAI: šiuolaikinis cirkas, samprata, cirko dramaturgija, estetika, tendencijos

Įvadas

Šiuolaikinis cirkas yra vienas jauniausių scenos menų, pradėjęs formuotis Prancūzijoje kaip *naujasis cirkas* (pranc. k. *cirque nouveau*) XX a. 7-ajame dešimtmetyje. Veikiamas choreografinių ir režisūrinių naujovių, naujasis cirkas radikaliai laužė tradicinio cirko sampratą ir išskėlė cirko kaip meno (o ne populiarios pramogos) idėją. Nors naujasis cirkas kaip meninis reiškinys formavosi Prancūzijoje, tačiau XX a. 8-ajame dešimtmetyje naujojo cirko idėja paplito globaliai ir laipsniškai įsitvirtino šalia kitų šiuolaikinių scenos menų. XX a. 8–9-ajame dešimtmetyje naujasis cirkas ne tik įgijo šiuolaikinio cirko pavadinimą, bet ir sulaukė deramo kultūros politikų dėmesio: keliami klausimai dėl šiuolaikinio cirko kaip scenos menų žanro legitimacijos, Prancūzijoje ir Kanadoje (vėliau kitose Vakarų Europos šalyse) steigiamos nacionalinės cirko mokyklos.

Šiuolaikinis cirkas yra sparčiai augantis scenos menų laukas, todėl svarbu skirti tinkamą dėmesį ir nagrinėti aktualius procesus, aptarti šiuolaikinio cirko sampratą ir estetines tendencijas. Šiuolaikinis cirkas gali būti daugybės formų ir stilių, kuriamas įvairiais šiuolaikiniais metodais. Šio scenos meno meninės raiškos priemonė yra kūno judėjimas, paremtas cirko technikomis. Šiuolaikinio cirko artistas yra veikiamas santykio su cirko istorija ir tradicijomis, kitų menų įtakos, pasirodymo erdvės ir žiūrovų. Svarbu ir tai, jog šiuolaikinis cirkas pakeitė vyravusią klasikinio cirko estetiką. Tai nebėra tik įgūdžių demonstravimas, tai legitimus scenos meno žanras, turintis savo kalbą. Šiuolaikinis cirkas išnaudoja teatrališkumą, o vaizdas ir veiksmas scenoje turi semantinę galią.

Lietuvoje ir visame Baltijos regione jaučiamas augantis susidomėjimas šiuolaiki- niu cirku – plečiasi šiuolaikinio cirko bendruomenė, daugėja festivalių ir iniciaty- vų. Vis dėlto daugėjant cirko apraiškų kultūriniuose baruose iki šiol pasigendama teorinės refleksijos. Dėl šių aplinkybių jaučiamas poreikis nagrinėti tai, kas ypač aktualu regionui – šiuolaikinį cirką. Cirkai ir organizacijos skatina cirko plėtrą ir periodiškai pristato tarptautinę šiuolaikinio cirko produkciją, tačiau publikacijų apie žanrą randama tik spaudoje. Iki šiol Lietuvoje cirkas nėra nuodugniai tiriamas. Sociologės Renidos Baltrušaitytės teigimu, tyrimų „itin mažai, jie cirką tik pamini arba, neatsižvelgdami į cirko bendruomenių specifiškumą, dalies jo spartų pokytį, daro eklektiškas išvadas, kurias sudėjus kartu nepavyktų pamatyti tikrojo Lietuvos cirko lauko ir jame vykstančių procesų“¹. Tą rodo ir šiuolaikinio cirko tyrinėjimų menotyroje trūkumas. Europoje, Australijoje, Kanadoje ši sritis nagrinėjama plačiau ir įvairiais aspektais. Tomi Purovaara yra apžvelgęs Šiaurės šalių šiuolaikinio cirko plėtrą ir vystymąsi, cirko pedagogikos specifiką. Peta Tait yra analizavusi cirko kul- tūrą per lyčių studijų tyrimus. Katie Lavers, Louis Patrickas Leroux, Jonas Burttas vieni pirmųjų pradėjo diskusiją apie šiuolaikinio cirko įrankius (aparatus), artistus bei jų kūrybą, tačiau globalių tendencijų neapibrėžė, todėl būtina tęsti šiuolaikinio cirko nagrinėjimą.

Siekiant suvokti šiuolaikinio cirko sampratą ir ištirti žanro estetiką, buvo atlikta užsienio autorių literatūros analizė, peržvelgta laisvai prieinama informacija internete bei festivalių archyvai. Apibrėžus tyrimo objekto sampratą, straipsnyje atskleidžiamos šiuolaikinio cirko ir kitų menų sąveikos, šiuolaikinio cirko režisūra bei dramaturgija, apibendrinamos žanro estetiškos tendencijos.

Šiuolaikinio cirko samprata

Cirku įprasta laikyti meno formą, kurios raiškos priemonės yra tikslūs kūno judesiai, pagrįsti cirko disciplina. Tradiciniam (taip pat klasikiniam) cirku būdinga iš anksto numatyta forma, gyvūnų pasirodymai, klounai, žongliravimas ir oro akrobatika. Tradiciniame cirke dažnai išvystame žirgus, peilių svaidymą, ekvilibristiką ir t. t. Nuo seno cirku buvo svarbūs drąsos ir baimės momentai, fizinių galimybių ribų išmėginimas bei įspūdingo reginio sukūrimas. Ši nuostata buvo paplitusi plačiai, cirkai nuolat keliaudavo po skirtingas šalis. Tačiau apie 1960 m. cirkas pajuto slūgstantį populiarumą, meninės energijos trūkumą. Cirko krizės priežastys buvo įvairios² – dėl miestų urbanizacijos cirko palapinės negalėjo stovėti miestų centruose, televizija ir kinas tapo visiems prieinami. Modernėjanti visuomenė nepritarė tradi- cinei gyvūnų dresūros praktikai, o cirko estetika buvo pasenusi, kirtosi su laikme- čiui būdingomis lygybės ir laisvės idėjomis. Įtakos turėjo ir pasaulinė ekonomikos

1 Baltrušaitytė 2021.

2 Purovaara 2014: 15.

krizė. Šeimos pagrindu veikiančiuose cirkuose retai atsirasdavo inovacijų, kurios buvo ypač reikalingos.

XX a. 7-ajame dešimtmetyje besiformuojančiam naujam cirkui įtakos turėjo tiek socialiniai, tiek kultūriniai bei politiniai laikmečio pokyčiai. Kai kurie cirko artistai matė būtinybę pakeisti veiklos kryptį, atsinaujinti ir tapti atviresni. Modernaus šokio ir teatro tapsmas, naujos choreografinės ir estetinės idėjos prisidėjo prie naujojo cirko atsiradimo. Būtina paminėti, kad naujojo cirko apraiškos buvo juntamos Prancūzijoje, JAV ir Australijoje. Būtent dėl prancūziškos įtakos atsirado poietinis cirkas. Naujasis cirkas laikomas šiuolaikinio cirko pirmtaku. Cirko tradicijos laužymo idėjos globaliai išplinta tik po 1970 m. ir įsitvirtina šalia kitų šiuolaikinių scenos menų. 1974–1985 m. Europoje ir visame pasaulyje sprendžiami šiuolaikiniam cirkui aktualūs kultūros politikos klausimai, Prancūzijoje ir Kanadoje atidaromos nacionalinės cirko mokyklos. Vėliau jas pradėta steigti ir Belgijoje, Ispanijoje, Nyderlanduose, taip pat Skandinavijoje.

Šiuolaikinis cirkas nėra tiesiogiai kildinamas iš tradicinio. Besikeičianti visuomenė atmetė gyvūnų išnaudojimo idėjas, vis didesnę įtaką kultūros laukui darė alternatyvūs menai (gatvės teatras, judesio menas / šokis, pantomima ir kt.), todėl keitėsi ir cirko stilistika, estetiniai sprendimai. Johno-Paulo Zaccarini teigimu³, šiuolaikinis cirkas žiūrovams suteikia vidinę patirtį, spektaklis yra laikomas svarbesniu nei reginys. Būtent šiuolaikinis cirkas remiasi asmeniniu santykiu su publika, emocijų kelione per spektaklio struktūrą. Pasak J.-P. Zaccarini⁴, cirkas dar niekada nebuvo toks teatrališkas ir atskleidžiantis temą. Galima daryti prielaidą, jog tam įtakos turi kiti scenos menai ir jų interakcija šiuolaikiniame cirke. J.-P. Zaccarini taip pat brėžia aiškų skirtumą tarp tradicinio ir šiuolaikinio cirko: tradicinis cirkas yra išimtinai formalus, vertinamas tikslumas ir triuko kokybė, o šiuolaikiniame cirke pasirodymo turinys yra toks pats svarbus kaip ir forma. Galima teigti, jog šiuolaikinis cirkas nėra vien tik triukai ir jų atlikimas. Sujungdamas šokį ir teatrą, cirkas tampa multidisciplininiu.

Šiuolaikinio cirko pasirodymas skiriasi nuo tradicinio (turint omenyje ir tradicinio cirko įpėdinį – komercinį akrobatinį šou), nes atsisako kurti produkciją kaip paprasto malonumo šaltinį. Šiuolaikinio cirko menininkai kuria emocinę patirtį spektaklių žiūrovams. Sebastiano Kanno⁵ teigimu, šiuolaikiniame cirke sukuriama daugiau turinio nei tradiciniame cirke. Šiuo atveju spektakliai konceptualizuojami, vertinami, nepaisant to, jog jie taip pat yra įgalinti stebinti, sukurti vertę ir malonų reginį. Kitaip tariant, šiuolaikinis cirkas siekia aukšto meninio lygio, spektakliai visų pirma atliepia vidinį žmogaus pasaulį, demonstruojamos cirko disciplinos papildo spektaklio tematiką, pabrėžia dramaturginius aspektus. Svarbu suprasti, kad kiekviename spektaklyje šie

3 Zaccarini 2013: 19.

4 Ten pat: 20.

5 Kann 2016: 3.

dėmenys gali atsispindėti personažuose ar istorijoje. Šiuolaikinio cirko pasirodymuose perteikiama emocinė ir psichologinė informacija, o pats žanras laikomas reflektviu.

Analizuodami šiuolaikinio cirko reiškinių turime į jį pažvelgti kompleksiška, apibrėžti cirko formas, meninių praktikų reikšmę. Ilgainiui kintant cirko sampratai, žanras vis dar klaidingai siejamas su neprofesionalia veikla, neigiama žodžio *circas* konotacija. Pasak Ilaria'os Bessone⁶, išskiriamos šešios šiuolaikinio cirko tendencijos. Trys iš jų siejamos su cirko žanro evoliucija: cirko palapinė – šapito (pranc. – *chapiteau*) tarp šiuolaikinio cirko trupių nebėra tokia dažna. Šiuolaikinis cirkas nebelaikomas sudėtinio žanru – kiekviena cirko disciplina tampa autonominė, todėl didžioji dalis trupių yra orientuotos į vieną ar kelias cirko disciplinas, kurias tobulina. Be to, išoriškai cirkas tapo labiau hibridinis, nes kūrėjai jungia menines kompetencijas (cirko praktikos jungiamos su teatru, šokiu, kinu, videomenu ir kt.). Likusios trys tendencijos byloja apie meninio požiūrio evoliuciją. Pirmoji iš jų – socialinis pašaukimas, kuris įgalino cirko meną atkurti socialinį ir politinį vaidmenį informuojant, skatinant sąmoningumą ir mąstymą per tiesioginius susitikimus su žiūrovais. Antra – įvairiomis technikomis kuriama humoro forma. Galiausiai, požiūris į judesį – vizualūs choreografiniai ir fiziniai aspektai, kūnas kaip pirminė cirko „žaliava“ ir kūrybos pradžios taškas; vertinamas sklandus ir organiškasis judėjimas, formos ir, žinoma, estetika. Šiuolaikinio cirko spektakliai remiasi sceninio vaizdo dramaturgija.

Svarbu nepamiršti, jog šiuolaikinis cirkas siekia aukščiausių meno standartų. Tai sintezė tokių meno rūšių kaip fizinis teatras, šokis, videomenas, netgi dailė. Kokia bebūtų naudojama disciplina, spektakliuose kuriama veiksmine linija, tačiau dramaturgija šiuo atveju nebūtinai turės literatūrinį pagrindą. Galima pridurti, kad šiuolaikiniame cirke svarbūs dramai būdingi elementai – konfliktas, personažų augimas ar kitimas, atomazga. Taigi esminis šiuolaikinio cirko principas yra dramaturgija, kurios pagrindu konstruojamas sceninis veiksmas. Autoriai šiuolaikinį cirką priskiria multidiscipliniam menui, kalba apie šiuolaikinio cirko žanrinę hibridiškumą.

Šiuolaikinio cirko sąveika su kitomis meno šakomis

Sprendimai, kylantys iš kitų scenos menų, praplėtė šiuolaikinio cirko žodyną. Turtinga cirko spektaklio kalba padeda vystyti fabulą, cirko artistų atliekami triukai seka dramaturgine linija. Emily Butcher teigimu⁷, tokie sprendimai gali apimti keletą specifinių meninių priemonių, kurios leidžia cirko artistui konstruoti pasirodymą, pereiti nuo vieno techninio triuko prie kito, suteikti reikšmę atlikimo technikai. Viena tokių priemonių – tekstas. Tekstas dažnai yra šaltinis judėjimo (judesio) atžvilgiu, o kartu ir visavertis spektaklio komponentas. Paprastai tekstas tampa artisto išeities tašku, juo palaikoma spektaklio tema, papildoma transliuojama informacija. Jis išplečia ir

⁶ Bessone 2015: 30.

⁷ Butcher 2017: 77.

žiūrovo patyrimą spektaklio metu. Kita priemonė yra manipuliavimas objektu ar disciplina. Pavyzdžiui, oro akrobatas treniruojasi virš $2,5 \times 1,5$ m čiužinio. Vadinasi, tokio dydžio yra akrobato pasirodymo erdvė – ji nors ir ore, bet ribota. Tačiau erdvė yra praplečiama, pasitelkiant naudojamą įrangą ar cirko discipliną. Svarbu paminėti ir kostiumus, kurie pasirodymo elementams – triukams – suteikia konteksto. Tradiciniame cirke artistai puošdavosi ryškiais kostiumais, o šiuolaikiniame cirke pastebimos kasdieninės tendencijos. Šiuolaikinio cirko artistas gali pasirodyti su įprastais drabužiais, džinsais ir marškinėliais, pasirinkti tinkamą spalvų paletę. Toks sprendimas šiuolaikinį cirką dar labiau atskiria nuo tradicinio. Kasdieniai drabužiai spektaklyje nesukelia reginio įspūdžio – žiūrovui atrodo kaip funkcionali, gal kiek nuobodi apranga, tačiau joje yra žmogiškos prigimties. E. Butcher⁸ aprašytos priemonės prisideda prie spektaklio tematikos ir problematikos vystymo. Šiuolaikinis cirkas atsiremia į dramaturgiją, todėl tekstas, judėjimas ar kostiumai gali būti reikšmingi spektaklio dėmenys. Jų funkcija yra suvienodinti spektaklio eigą, jungti cirko disciplinas ir atskleisti ar papildyti kūrinio temą. Pasitelkiant jau esamus kūrybinius metodus ir priemones, bandoma cirką praturtinti, sukurti unikalią meno formą. Svarbu atkreipti dėmesį ne tik į pasiskolintas menines priemones, bet ir kitų žanrų daromą įtaką.

Šiuolaikinis cirkas negalėtų gyvuoti be sceninio veiksmo dramaturgijos, šiuolaikinio teatro praktikos įtakos. Vertėtų plačiau panagrinėti fizinį teatrą. Tai teatras, kuriame pagrindinės kūrybos priemonės yra kūnas ir fiziškumas, o ne tekstas ar literatūra. Tuo grindžiama prielaida, kad atlikimas pirmiausia yra fizinis veiksmas ir tik tada psichologinis. Dėl šios priežasties išraiškos priemonės yra ne tekstinės, o fizinės. Pabrėžiama, jog fizinis kūnas laikomas komunikaciniu instrumentu, kuris integruojamas į kitas scenos menų formas. Aktorius yra mokomas stebėti ir analizuoti savo aplinką, pasaulį ir čia esančių judesių fizinę prigimtį. Jis interpretuoja tai per kūno kalbą, suteikia fizinį perkėlimą, pritaikytą teatriniam pasirodymui. Dymphia Callery pristato fizinio teatro paradigmą ir išskiria šiuos niuansus⁹:

- aktorius kaip kūrėjas, o ne kaip interpretatorius;
- kūrybinis procesas vyksta bendradarbiaujant;
- somatinė kūrybinė praktika;
- scenos ir žiūrovo atviras santykis.

Tuo remiantis, fizinio teatro veikimo principas grindžiamas idėja, jog teatras negali būti atsiejamas nuo šventės ir žaidimo. Būtent šie veiksniai yra svarbūs kūrėjų grupės darbui siekiant kolektyvinės vaizduotės. Fizinio teatro procesai, nesvarbu šokėjas jis ar aktorius, išlieka tokie patys. Viskas prasideda nuo idėjos ir jos fizinio atlikimo. Kūrybinis procesas visada prasideda nuo somatinio impulso. Tai artima ir šiuolaikiniam cirkui. Cirko trupės nariai kuria pasirodymus, drauge treniruojasi atlikdami numerius (*acts*), priima techninius sprendimus.

⁸ Ten pat.

⁹ Callery 2001: 5.

Ypač svarbu nagrinėti šokio ir cirko teritorijas, kadangi abi formos grindžiamos fizišku atlikimu, yra artimos kūrybos būdais, bet kartu unikalios, vertingos savo prigimtimi. Pasak Sheilos Creevery¹⁰, cirkas ir šokis jau peržengė vienas kito ribas. Visų pirma cirkas ir šokis yra judėjimu pagrįstos meno formos, todėl logiška, jog aiškių teritorinių limitų čia negali būti. Antra, menininkai, ieškodami naujų kūrybos priemonių ir formų, žvalgosi į artimus žanrus. Taigi šokis ir šiuolaikinis cirkas yra labai arti vienas kito dėl bendrų technikos elementų ir toks persipynimas juos abu praturtino. Šiuolaikinio cirko ir šokio sąveika keičia požiūrį į pasirodymo erdvę, gausėja socialinių temų, didėja ir prieinamumas. Keičiantis pasirodymo erdvei, atsiranda ir didesni fiziniai iššūkiai šokėjui, neįprasti kontekstai. Dėl įsipareigojimų choreografijai, istorijai ir virtuoziškumui šokio ir cirko susidūrimas įvardijamas „esminiu hibridiniu menu“¹¹. Svarbu kalbėti ne tik apie cirko ir šokio sričių gretinimą, tačiau ir jų identiteto išsaugojimą.

Muzika, kostiumai, vaidyba ar šokis buvo ir yra neatsiejama cirko dalis. Vis dėlto šiuolaikiniame cirke kitų scenos menų praktika, prieiga, raiškos priemonės integruojamos ir adaptuojamos tiek kūrybiniame procese, tiek formoje ir turinyje. Šokio ir šiuolaikinio cirko santykis yra artimas. Jų įtakos persidengia ir praturtina vienas kitą bei atveria platesnes raiškos galimybes. Šiuolaikinis cirkas, kaip ir visi scenos menai, sąveikauja su kitomis meno rūšimis. Fizinis teatras, dėl ar šokis yra reikšmingai šiuolaikinį cirką papildantys kontekstai.

Šiuolaikinio cirko režisūra ir dramaturgija

Pagrindinė šiuolaikinio cirko raiškos priemonė yra fizinio veiksmo atlikimas. Tam pasitelkiama disciplina ir / arba cirko įrankiai, todėl didelė kūrybinio darbo dalis yra disciplinos tyrinėjimas, bandymai ir vizualūs eksperimentai. Veikdamos kartu cirko disciplinos „sukuria daugialypį rezultatą“¹². Šiuolaikinio cirko kūrėjai siekia įvaldyti disciplinas ir tirti jų galimybes, ribas. Cirko artistai išraiškos priemonėmis sklandžiai laviruoja tarp cirko, šokio ir teatro. Tačiau esama ir esminių skirtumų.

Palyginkime tyrimo objektą ir teatre vykstančius procesus. Šiuolaikinio cirko artistų praktika internalizuoja judėjimą tam tikrose ribose. Teatro aktorius veiklos pagrindas yra personažo kūrimas. Cirko ir teksto santykis dėl istorinių ir kultūrinių aplinkybių yra minimalizuotas. Cirko artistai dirba vieni arba su tos pačios disciplinos kolegomis, teatre aktorių darbui vadovauja režisierius. Cirko režisieriaus profesija yra gana reta greičiausiai todėl, jog šiuolaikinio cirko sistema dėmesį skiria nepriklausomo menininko augimui, jo meniniams tyrimams. Dažnai pastatymo autorystė priklauso pačiam artistui. Mažesnėms trupėms ypač vertingos yra meninės

¹⁰ Creevery 2017: 6.

¹¹ Ten pat: 8.

¹² Purovaara 2012: 112.

rezidencijos, kurių metu jie kolektyviai kuria spektaklius. Tiesa, didesnės ir aukštesnius meninius reikalavimus keliančios trupės samdo režisierių. Cirko režisierius nėra kūrybinio proceso hierarchijos viršūnėje, tačiau jis atsakingas už spektaklio viziją ir yra vienas iš kūrinio autorių.

Daugiau panašumų randama su šiuolaikiniu teatru, kai atsisakoma tradiciniam teatrui būdingos imitacijos ir personažų kūrimo, o vyrauja įvairialypė dramaturginė medžiaga, sukaupta spektaklio kūrimo procese. Ši medžiaga yra heterogeniška – tai gali būti muzikos kūrinys, paveikslas, istorinis faktas ar šiuolaikinis įvykis, asmeninė vieno iš artistų patirtis ir pan. Tradiciniame teatre struktūra dažniausiai slypi tekste, o šiuolaikinė dramaturgija išreiškiama erdvės, nuotaikos ir vaizdų raida. Šiuolaikiniam teatrui būdingas fragmentiškumas, fizinio kūno buvimas dabartyje, sapno motyvai, performatyvumas, o pats spektaklis yra realybė – apibrėžtoje erdvėje ir laike vykstantis veiksmas. Visa tai artima ir pastebima šiuolaikinio cirko scenoje. Tomio Purovaara'os teigimu¹³, cirko artistas yra autentiškas – jo judėjimas, gestai yra atliekami realiu laiku tam tikroje erdvėje, dėl jų tikrumo ar unikalumo abejonių nekyla. Fiziškumas yra pagrindas, nes kūnu perduodama informacija, emocijos, atmosfera. Galima teigti, jog cirkas iš esmės pasikeitė tiek forma, tiek turiniu. Šiuolaikiniame cirke svarbi sapno logika ir neracionalumas. Čia interpretacijos galimybė perduodama kiekvienam žiūrovui, jo patirtims, todėl spektakliai turi būti daugiasluoksniai, atverti skirtingas perspektyvas.

Lyginant šokio ir šiuolaikinio cirko laukus galima paminėti, jog choreografas pasitelkia šokėjų kūnus kaip medžiagą, o šiuolaikinio cirko artistai naudoja savo pačių kūnus. Tiek šokyje, tiek ir cirke judantis kūnas sukuria simbolius, kurie reprezentuoja kūrėjų meninius tikslus. Per vizijas ir kūrybinius procesus judėjimas pasiekia kulminaciją ir kūrinys tampa prasminga interpretuojama tapatybe. Tommis Kitti rašo, jog „kiekvienas šokio judesys turi tam tikrą toną, spalvą ar energiją“¹⁴. Judėjimas gali būti skulptūrinis ar vaizduojamasis, pabrėžiantis kitas savybes. Šokis ir šiuolaikinis cirkas šiuo atveju turi labai daug bendro. Tai nėra tik judesio sukuriama kalba, greičiau tai nuolat kintanti visuma kryžminant įvairias formas ir kuriamas prasmės. Galima teigti, jog kiekvienas kūrinys galiausiai sukuria išraiškos struktūrą, kuri ir atspindi kūrėjų tikslus. Kaip ir cirko režisierius, cirko choreografas taip pat nėra dažnas. Cirko ir šokio choreografų užduotys panašios – greta režisieriaus jie kuria judesių kombinacijas.

Cirkui evoliucionuojant pakito spektaklių eiga: cirkas vyksta scenoje, sumažėjo įėjimų skaičius. Daugiau dėmesio skiriama žmonių buvimui scenoje, jų santykiams su erdve ir vienas kitu. Spektaklių struktūra tapo atvira ir nuolat besikeičianti. Svarbūs aspektai yra interpretacija ir subtilūs kūnų veiksmai, generuojantys išraiškas ir prasmes, atsisakoma vien tik nepriekaištingo atlikimo. Nors triukai atliekami, režisūros sujungti į visumą jie sukuria darnų meno kūrinį.

¹³ Ten pat.

¹⁴ Kitti 1998: 193.

Kai kurios šiuolaikinio cirko trupės, pasitelkusios teatro praktiką, literatūrą pavertė savo išeities tašku. Svarbus lūžis įvyko, kai cirkas atsisakė apskritos vaidybinės aikštelės ir pradėjo naudotis tradicine scena. Net ir vaidinant arenoje, cirke atsirado *ketvirtoji siena*, kurios iki tol nebuvo. Ketvirtoji siena leidžia sukurti fiktyvaus pasaulio iliuziją, kuriame vystomas naratyvas. Pasak Bauke Lievens¹⁵, cirko kaita ir teatrinių priemonių (dramaturgijos, siužeto, personažų) panaudojimas yra bandymas sukurti formą, jungiančią fragmentus ir visuotinį meną – savotišką šiuolaikinę Richardo Wagnerio *Gesamtkunstwerk* versiją. Kuriami spektakliai yra vaizdingi ir fragmentiški, reflektuojantys dramaturgiją per atmosferą, istorijos fragmentus, vaizdinius, *tableaux*. Esama įvairios struktūros ir turinio šiuolaikinio cirko spektaklių. Vienas jų – Danijos fizinio teatro ir šiuolaikinio cirko trupės „Glimt“ spektaklis „Sizifas kyla“, 2019 m. pristatytas Lietuvoje. Nors spektaklis paremtas Sizifo mitu, naratyvas kuriamas per biure dirbančio žmogaus dramą. Tam nereikalingas linijinis pasakojimas, žiūrovui pakanka mito fragmentų – nesibaigiančio ir beprasmiško darbo simbolių. Ir nors dramaturginė medžiaga fragmentuojama, mito stilius ir turinys keičiamas, žiūrovas suvokia kuriamus simbolius ir kodus, „perskaito“ kūrėjų interpretaciją.

Kūrinio pradžios taškas gali būti prasminis – dažnai pradedama nuo idėjos, impulso ar temos. Dramaturgas gali surinkti atitinkamą medžiagą, kuri inspiruos artistas, nurodys sąsajas. Pasak Alison Bowie¹⁶, dramaturgai gali būti šiuolaikinio cirko spektaklio kūrimo dalimi. Tą lemia dažnai naudojamas kolektyvinės kūrybos metodas, būdingas šiuolaikiniam teatrui. Žinoma, dramaturgo funkciją gali atlikti ir patys cirko artistas, tačiau šiuolaikiniame cirke gana įprasta kviesti konsultantą (vadinamąjį *outside eye*), kuris padeda kūrybinei komandai išartikuliuoti esminius niuansus, kuriamas reikšmes. Šiuo atveju spektaklio konsultantas neieško kontekstų, o fokusuojasi į spektaklio kuriamą naratyvą ir patirtis, kurias matys žiūrovas. Apibendrinant galima pasakyti, jog cirko dramaturgas yra atsakingas už metaforas scenoje; panašiai kaip šiuolaikiniame šokyje, kur vis dažniau regimas choreografo ir dramaturgo bendradarbiavimas.

Derinant spektaklio elementus siekiama perteikti istoriją, būseną ar atmosferą. Šiuolaikinio cirko žiūrovas gali ieškoti to, kas slypi po meistriškumu ir estetika, kvestionuoti ar išgyventi perteikiamas patirtis. Čia dažniausiai atsisakoma teksto ir imitacijos, tačiau labai svarbus lieka fizinis atlikimas ir veiksmo linija. Spektakliuose kuriamą siužetą, darnų ir vientisą veiksma galima sekti ir interpretuoti. Šiuolaikinio cirko spektaklių visumą formuoja režisūra, dramaturgija ir cirko choreografija. Hierarchija nėra reikšminga šiame kūrybiniame procese. Cirke, kaip ir kituose scenos menuose, vyrauja kolektyvinė kūryba, tačiau yra ir visą šiuolaikinio cirko lauką formuojančių režisierių (Guy Carrara, Tilde Björfors, Roberto Magro ir kt.).

¹⁵ Lievens 2009.

¹⁶ Bowie 2017.

Išvados

Šiuolaikinis cirkas susiformavo tradicinio cirko ir kitų menų sąveikoje. Jame išsaugotos tradicinio cirko disciplinos, tačiau pakito estetiniai ir stiliaus sprendimai, reikšmingą vietą scenoje užima režisūra ir dramaturgija. Šiuolaikiniam cirkui nebūdinga imitacija, o esminiais elementais lieka fizinis atlikimas ir veiksmo linija. Spektakliuose kuriamą darnų veiksmą galima interpretuoti, cirko įrankiai konceptualizuojami, kuriamos reikšmės, būtinos spektaklio vizijai atskleisti. Įvaldyta technika padeda cirko artistui išnaudoti fizines galimybes ir tirti disciplinos ribas, o cirko įrankiai praplečia spektaklio žodyną.

Gauta 2023 08 22

Priimta 2023 10 18

Literatūra

1. Baltrušaitytė, R. Ką apie Lietuvos cirką sako tyrimai. *Menų Faktūra*, 2021. Prieiga per internetą: <http://www.menufaktura.lt/?m=1052&s=70275>. [Žiūrėta 2021 08 10].
2. Bessone, I. Italian 'Contemporary' Circus in a Neoliberal Scenario: Artistic Labour, Embodied Knowledge, and Responsible Selfhood. [Sociologijos daktaro disertacija]. University of Turin, University of Milan, 2015.
3. Bowie, A. *Field Guide to Circus Dramaturgy*. 2017. Prieiga per internetą: <https://circustalk.com/news/field-guide-to-circus-dramaturgy>. [Žiūrėta 2020 03 16].
4. Butcher, E. *Treating the Trick: Choreographic Mechanics of Contemporary Circus*. Wesleyan University, 2017.
5. Callery, D. *Through the Body – A Practical Guide to Physical Theatre*. New York: Routledge, 2001.
6. Citvaraitė, M. Šiuolaikinis cirkas: žanro samprata ir plėtra Lietuvoje. Menotyros magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2020.
7. Kann, S. Taking Back the Technical: Contemporary Circus Dramaturgy Beyond the Logic of Mimesis. [Teatologijos magistro darbas]. Utrecht University, 2016.
8. Kittit, T. *Notes on the Independence of Dance. Writing on Choreography*. Ed. by A. Sarje, U. Halonen, P. Pakkanen. Dance Research Yearbook 2. Helsinki: The Arts Council of Finland, 1998.
9. Lievens, B. *Dramaturgy: from Aristotle to Contemporary Circus*. Disturbis 5, 2009. Prieiga per internetą: <http://www.disturbis.esteticauab.org/Disturbis567/Bauke.html>. [Žiūrėta 2023 06 15].
10. Lindsay, S. Rethinking the Political: Art, Work and the Body in the Contemporary Circus. [Filosofijos daktaro disertacija]. University of Toronto, 2012.
11. Zaccarini, J.-P. *Circoanalysis: Circus, Therapy and Psychoanalysis*. [Menotyros daktaro disertacija]. Stockholm, DOCH School of Dance and Circus, 2013.
12. Creevery, Sh. *Where Dance Meets Circus*. Paris: Artcena, 2017. Prieiga per internetą: <http://www.circostrada.org/en/ressources/where-dance-meets-circus>. [Žiūrėta 2018 12 21].
13. Purovaara, T. *An Introduction to Contemporary Circus*. Stockholm: STUTS, 2012.
14. Purovaara, T. *Conversations on Circus Teaching*. Mala Performerska Scena. Zagreb, 2014.

Monika Citvaraitė-Lansbergienė

Contemporary Circus: The Conception of the Genre and Its Aesthetics

Summary

Compared to other performing arts, contemporary circus is quite a young phenomenon. With the birth of new wave circus in France, the culture of contemporary circus has been rapidly evolving in Europe and globally. Contemporary circus rejects traditional aesthetics and the structure of performances. It creates a discussion, a narrative that can be interpreted, and encompasses a wide variety of dramaturgical material. Contemporary circus of the Baltic region is mostly presented at international circus festivals, yet authorial circus art has been rising in the region, although the community of circus creators is still limited. The purpose of the article is to clarify the concept of contemporary circus and to explore the aesthetics characteristic of the genre.

KEYWORDS: contemporary circus, concept, circus dramaturgy, aesthetics, tendencies